

V personálních změnách ve statním a stranickém vedení, které nedávno Ceausescu provedl, je mimo jiné obsažena tendence připravit eventuelní nástupnictví ve funkci prezidenta pro Ceausescovu ženu Elenu. Rumunský „socialismus v jedné rodině“ nedávno znovu popsal jugoslávský časopis NIN. Elena je už nyní členkou politbyra, místopředsedkyní vlády, předsedkyní Rady pro rozvoj vědy a techniky, vedoucí kádrového oddělení ÚV strany, ředitelkou Institutu pro chemický výzkum a členkou Akademie věd. Ceausescův syn Niki je členem politbyra a generálním sekretářem Svazu mládeže. Jeho žena Poljana je hlavou pionýrské organizace. Jeden Ceausescův bratr je tajemníkem politické rady ministerstva vnitra, druhý bratr je náměstkem předsedy politické rady ministerstva národní obrany, třetí bratr je náměstkem předsedy Státní plánovací komise, čtvrtý bratr je vysokým funkcionářem ministerstva zahraničního obchodu a pátý bratr je důležitým redaktorem stranického orgánu Scanteia. Ceausescova sestra sice nedávno přestala být ministryní školství, ale její manžel se stal stranickým tajemníkem v důležitém kraji Olť. Bratr Eleny Ceausescové Gheorghe Petrescu je místopředsedou odborů a členem Státní rady.

Vystěhovalectví a útky z NDR

Podle zapadoněmeckých údajů provádí vláda NDR liberálnější politiku při povolování vystěhovalectví do NSR. Loni dostalo takové povolení 19 000 osob, letos do října 16 100 osob, a do konce roku 1986 se počítá s číslem 30 000.

Také počet uprchlíků z NDR vzrůstá. Do roku 1979 utíkalo z NDR průměrně 4000 lidí ročně. Pak se počet zmenšil, avšak poslední dva roky opět stoupá. Za devět měsíců letošního roku přišlo do NSR 3200 východoněmeckých uprchlíků, většinou přes Jugoslávii, přes některé africké země, a také přes Československo. Vzrůstá však i počet těch, kterým se daří překročit ostře střeženou hranici v Berlíně či na jiném místě mezi NDR a NSR.

Vláda NDR povoluje ve větším rozsahu než dříve návštěvy do západního Německa a Berlína, a to nejen penzistům. Zatímco v dřívějších letech nepřekračoval počet povolených návštěv 60-65 tisíc ročně, dosáhne letos počet povolení nejméně 200 000.

1. listopadu 1986

Z.H.

SSSR, GORBAČOV . . .

LUBOMÍR SOCHOR

DISKUSE

Gorbačovova revoluce hlav a srdcí

Nechci vyslovovat proroctví o tom, zda se v SSSR v dohledné době uskuteční opravdové strukturální změny. Optimistickými předpověďmi nešetří nejen neodpovědní kremlologové, nýbrž i vážní a vzdělání politologové, ba dokonce významní státníci, kteří se setkali s Michaiem Gorbačovem. Jsem k tomu skeptický a proto počkám, co přinese budoucnost. Vyslovil jsem při různých příležitostech názor, že sovětská společnost je hluboce zatížena nepřekonanou ruskou dějinnou tradicí a jejími tendencemi k setrvačnosti a nehybnosti, že v samém mechanismu sovětské společnosti existují síly působící proti změně, a že to vše je posilováno marxisticko-leninskou ideologií a její oficiální interpretací.

Nikdy jsem ovšem netvrdil, že jakýkoli pohyb a změny jsou vyloučeny. Jsem však pro opatrnost při oceňování jejich dějinného času, jejich rytmu, rozsahu, a také smyslu. To, co se kremlologům jeví jako záležitost několika měsíců nebo let, může trvat celá desetiletí, ba i období daleko delší, v němž se položitelné nebo nezdařené reformy mohou střídát s obnovou předreformních poměrů, období sociálního pokroku s periodami nové stagnace, nebo dokonce i politické a sociální regrese. Filozof György Lukács, který nabyt občanské odvahy v okamžiku, kdy se dověděl, že ho nevyhlášená choroba odsuzuje k brzké smrti, prohlásil, že k opravdovému socialismu lidstvo dospěje nejdříve tak za dvě stě až tři sta let.

Nikterak nepochybuji o upřímnosti snah generálního tajemníka Gorbačova vyvést sovětskou společnost z dlouhodobé stagnace a důkladně vyčistit její nezměrné Augiášovy chlévy. Téměř v každém z jeho četných a rozsáhlých projevů nalezneme také důvody, které ho podněcují k tomuto soustavnému úsilí: seznam věčných neduhů sovětského hospodářství (technická zaostalost průmyslu, nízká produktivita, tříštění investic, chronický nedostatek spotřebního zboží, nízká úroveň služeb, nepříznivé výsledky v ekonomickém soutěžení s vyspělými kapitalistickými státy, setrvačnost, lenost a rutinérství byrokracie, korupce a jiné zlořády).

Sovětské vedení si uvědomilo, že je třeba podniknout energické kroky, má-li Sovětský svaz udržet svůj vojenský a ekonomický potenciál a zachovat si postavení světové velmoci. A to je neoddelitelné od vnitřní modernizace země a od uspokojení základních životních potřeb jejího obyvatelstva.

Generální tajemník shrnul tento program do několika formulek: obnova dynamiky sovětské společnosti, plná realizace potenciálu socialismu, přestavba a strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje země. Gorbačov srovnává přestavbu, jež má zahrnout nejen ekonomiku, ale i všechny ostatní stránky života společnosti, a to i politický systém a metody práce strany, s revolucí. Prohlásil to doslova v červencovém projevu v Chabarovsku: „Učinil bych rov-

nitko mezi slovy přestavba a revoluce."

Tento výrok dal podnět k nejrůznějším spekulacím. Zůstaneme-li však na půdě faktů, zjišťujeme překvapující nepoměr mezi siláctvím a radikalismem těchto slov a umírněností praktických opatření, která tuto přestavbu překřtěnou na „revoluci“ doprovázejí. Jde o úpravy hospodářského mechanismu, o rozšíření pravomoci sovětů, o útok na paralelní hospodářské podnikání a černý trh a o zákony stíhající bezpracné obohacování.

Připravují se další dílčí úpravy systému. Je to např. zákon o podnicích, o jehož obsahu se toho ví dosud velmi málo. Má zavést instituci podnikových rad, které mohou být právě tak dobře prvkem společenské samosprávy jako (což je pravděpodobnější) další převodní pákou strany k masám. Generální tajemník se také zmínil o možnosti dát formou zákona jisté pravomoci Komsomolu. Půjde pravděpodobně o nějakou formu práva kontroly v podnicích a sídlištích, tj. o opatření přibližující organizaci stranického dorostu k výkonu funkcí, které dosud zcela monopolizovala strana. Jsou to věci, které zatím zůstávají na papíře, ale lze předpokládat, že jejich realizace nezmění nic podstatného na sovětském systému.

Mluví se mnoho o informovanosti. Je pravda, že se už nemluví o katastrofách a přírodních pohromách, jak tomu bylo za Stalina. Avšak Gorbačovova informovanost obyvatelstva („glasnost“) nemá nic společného ani se svobodným shromažďováním informací, ani s nezávislým utvářením veřejného mínění. Informace a sdělovací prostředky zůstávají pod kontrolou strany. Ta rozhoduje tak jako dříve o kvalitě a kvantitě sdělovaných skutečností, o jejich komentování a o způsobu, jímž budou shora, z vůle strany, sděleny obyvatelstvu.

Spisovatelé a umělci mají větší svobodu tvorby. Jsou pobízeni k nešablonovitosti myšlení a mají přístup k překonání projevů stagnace v umělecké tvorbě a v činnosti uměleckých svazů. Velmi málo se mluví o estetické doktríně socialistického realismu, zatímco za Černěnka se halasně oslavovalo padesáté výročí jejího zrodu či přesněji oficiálního vyhlášení na prvním všesvazovém sjezdu sovětských spisovatelů. Není zatím jasné, zda byl „socialistický realismus“ v přísném slova smyslu potichu odvolán a uložen do kabinetu ideologických kuriozit, anebo zda se změnil v „realismus bez břehů“, jak to svého času požadoval Roger Garaudy. Existuje ještě třetí možnost: že socialistický realismus ztratil monopolní postavení a poklesl na pouhý literární a umělecký směr mezi jinými směry. V každém případě tato pseudoestetická doktrína již není nástrojem inkvizitorské kritiky, která tolik ztrpčovala život sovětským spisovatelům a umělcům. Je však jasné, že strana, liberálnější při posuzování uměleckých forem, se nezřekla svého výsadního práva vynášet úsudky o obsahu literárních a uměleckých děl. Literatura musí sloužit straně a zůstává podřízena politice.

„Spisovatelé mohou sehrát významnou úlohu v psychologické a morální přestavbě a v boji proti negativním jevům. Přitom je jasné, že umělecký pohled na současnost vyžaduje odvážně, nešablonovité myšlení a pochopení skrytých jevů a procesů života. Nyní naléhavě potřebujeme díla, v nichž by byly na nejvyšší umělecké úrovni odhalovány současné konflikty a reálné kolize, z nichž bychom cítili ostří boje za splnění vytyčených úkolů, díla, jež by

vštěpovala přesvědčení o vítězství idejí a záměrů XXVII. sjezdu KSSS a jež by prosazovala skutečně lidské hodnoty.“ To prohlásil podle Rudého práva z 21. června 1986 M. Gorbačov na setkání se spisovatelí. Modernost formy se konečně do určité míry připouští, ale utilitaristické pojetí literatury zůstává v platnosti.

Generální tajemník mluví o přestavbě, která se rovná revoluci, velmi naléhavě. Charakterizuje ji dokonce jako revoluci „v myslích a srdcích lidí“. Je to slovník velmi neobvyklý u marxisty-leninovce. Když jsem to četl, vzpomněl jsem si na T. G. Masaryka. Ze by snad M. Gorbačov opustil materialistické pojetí společnosti a přiklonil se k názoru, že cesta k nápravě společenských poměrů tkví v mravním zdokonalování jednotlivců? Je to jistě zcela nepodložená domněnka. Michail Gorbačov mluví o revoluci v myslích a srdcích lidí ze zcela praktických důvodů. Především proto, aby nemusel příliš podrobně mluvit o změnách v institucích. Doporučuje sovětským občanům, aby začali zametat před vlastním prahem, aby byli ukázněnější, pilnější, aby více pracovali a méně pili.

Za druhé, heslo o revoluci v myslích a srdcích lidí je nadneseným vyjádřením myšlenky, že k obnově dynamiky sovětské společnosti je třeba uvést do pohybu lidský (v tradiční marxisticko-leninské terminologii „subjektivní“) faktor. Jde o mobilizaci mas pro velký obrat, pro novou revoluci či reformu shora, tak jak ji známe z dějin sovětské (a nejen sovětské) společnosti. Ani tato nová přestavba či revoluce shora se neobejde bez profesionálních revolucionářů, jejichž posláním je dirigovat „lidský faktor“ stanoveným směrem. Gorbačov o tom nenechává nikoho na pochybách. Stranické kádry jsou podle jeho okřídleného výroku „komisaři nynější etapy boje za rozvoj socialismu“. Lidský faktor je setrvačný, nezralý, málo uvědomělý a nepřipravený na revoluci v myslích a srdcích. A proto potřebuje revolučního komisaře, který vnáší do masy řád a kázeň, jednotu vůle a činů, jasné vědomí dějinných úkolů. Komisař ztělesňuje jednotu revolučního vědomí a revolučního násilí; je iniciátorem změn a zároveň vykonavatelem represe. Donutí násilím k revoluci v myslích a srdcích toho, kdo se jí vzpírá.

Ani Gorbačovův velký přelom se neobejde, jako každá revoluce shora, bez represe. Netvrdím, že Gorbačov je nový Stalin a že jeho přestavba rovnající se revoluci bude novým vydáním Stalinova „velkého přelomu“ z rozhraní dvacátých a třicátých let. Považuji však za znepokojující, že velká přestavba již na svém počátku rozšiřuje sféru aplikace trestu smrti. Obávám se, že z toho nevzejde nic dobrého. Jistě tu existují zásadní rozdíly. Zatímco za Stalina byli k trestu smrti odsuzováni lidé nevinní, za delikty zcela imaginární, a to v desívkách množství, za Gorbačova hrozí trest smrti úplatkářům, jestliže se dopustili tohoto trestného činu ve velkém rozsahu a za přitěžujících okolností. Nějaké rozsudky smrti byly podle nového výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR o posílení boje proti nezákonným příjmům již vyneseny, a také vykonány. Nepochybuji o tom, že soud rozhodoval podle litery zákona a respektoval „socialistickou zákonnost“ a že odsouzení zkorumpovaní hodnostáři se skutečně provinili a brali miliónové úplatky.

Avšak přesto považují tato nová ustanovení sovětského trestního práva za právní zrudnost a jejich aplikaci za nelidskost. Je to projev moderního barbarství, jež je v příkrém rozporu s novodobou evropskou právní kulturou, která vylučuje trest smrti za majetkové trestné činy. Evropské klasické právní myšlení od Montesquieua a Cesara Beccarii vychází z premisy, že lidský život je nejvyšším a nejvzácnějším statkem, jehož hodnotu nelze vyjádřit ekvivalentem v penězích nebo v jiných materiálních hodnotách. Sebevětší krádeže, miliónové zpronevěry a úplatky mohou tedy být trestány jen odnětím svobody, nikoli však odnětím života.

V Sovětském svazu se trestem smrti nikdy příliš nešetřilo. Kromě jiných faktorů k tomu přispěla i ruská poloorientální neúcta k lidskému životu. Zatímco všechny západoevropské země trest smrti buď zrušily anebo upustily od jeho výkonu, v zemích sovětského bloku se dále klidně popravuje a v Sovětském svazu se počet trestných činů, za které lze trest smrti uložit, dokonce rozšiřuje. Sovětská právní nauka přitom pokrytecky prohlašuje trest smrti za dočasné a výjimečné opatření. Gorbačovova „revo-

luce“ v celém systému společenských vztahů a v myslích a srdcích lidí by získala na důvěryhodnosti, kdyby součástí reformních opatření bylo také zrušení trestu smrti. Generální tajemník by tím jen konečně splnil slovo, jímž se v prvních porevolučních letech zavázala sovětská vláda. V prvním sovětském trestním zákoně byl trest smrti zrušen alespoň na papíře. Byl sice vykonáván často a hromadně, ale pouze jako dočasná a mimořádná alternativa nového nejvyššího trestu za nejtěžší zločiny, který vymysleli revoluční právníci: trvalého vyhoštění provinilce do krutého kapitalistického světa. Nejsm zlomyslný, a proto ne navrhuji Michailu Gorbačovovi, aby uskutečnil utopické prvky tohoto Leninova zapomenutého projektu do všech důsledků. Realizace této trestně právní utopie by totiž mohla mít pro SSSR velmi nepříznivé demografické následky. Zcela by mi stačilo neutopické a střízlivé opatření: odstranění trestu smrti ze sovětských trestních zákonů. V tom okamžiku bych uvěřil, že v SSSR dochází skutečně k hluboké změně a že ohlašované reformy nebudou uskutečňovány prostředky, které předem kompromitují, deformují a zpochybňují vyhlášené cíle.

POZNÁMKA LISTŮ

Článek byl již v sazbě, když došla zlá zpráva: Prof. dr. Lubomír Sochor v pátek 14. listopadu spáchal ve svém pařížském bytě sebevraždu. Tak se sešla v několika dnech úmrtí hned dvou členů redakčního kruhu Listů — Sochora a Artura Londona. Lubomír Sochor se narodil r. 1925 ve Vojkově u Sedlčan. Dosáhl doktorátů filozofie i práv; vedle své filozofické práce působil publicisticky, mj. jako šéfredaktor *Nové myslí*, později jako přispívateľ *Plamene* a *Literárních listů*. Vynikl i překlady, zejména děl Gramsciho, Lukáče a Marcuse. Po vyloučení z KSČ r. 1961 pracoval jako frezař, po obnově členství r. 1964 učil na pražské právnické fakultě. Na vysočanském 14. sjezdu KSČ ve dnech sovětského vpádu byl zvolen do ústředního výboru, v rámci „normalizace“ ovšem znovu vyloučen. V 70. letech byl vědeckým dokumentátorem; v r. 1979 odešel se svou francouzskou manželkou do Paříže. Do svého tragického skonu přednášel na pařížské univerzitě o komunikačních technikách a sdělovacích prostředcích v zemích sovětského bloku.

MICHAL REIMAN

Třicet let po XX. sjezdu KSSS

Diskusní příspěvek na mezinárodní konferenci ve Florencii

v říjnu 1986

Připravil jsem referát o národních aspektech ve vztazích SSSR a zemi „socialistického společenství“, nechtěl bych ho zde však přednášet. Je přístupný v italštině. Mnohé náměty se na naší konferenci, i když jistě z různých hledisek a v různých obměnách, opakují. Nevyhnul bych se tomu ani já. Budu proto hovořit k jinému tématu a doufám, že to nebude od věci.

Předevčirem hovořil Ambarcumov. Je to vlastně mimořádná událost, že se našeho jednání účastní. Pokusil se vysvětlit, proč se v SSSR nehovoří ani o Stalinovi, ani o Chruščovovi. Znělo to, jak si jistě vzpomenete, asi takto: o Stalinovi a Chruščovovi se skutečně hovoří málo, je to však povrch, přechodný stav. Otázky zůstávají živé. Tuhle byl na divadelním představení v Moskvě. Šlo o stalinskou dobu. O Stalinovi sice nepadla zmínka, každý však věděl, o koho a o co jde. Potom hovořil o jiném divadelním představení, v němž šlo o dobu chruščovovskou. Ani zde se o Chruščovovi nehovořilo, ale každý opět dobře věděl, o koho a o co jde.

Existují nejméně dva podstatné důvody, proč v Moskvě v tomto roce nebylo oslaveno třicáté výročí XX. sjezdu. Ten první je vlastní příčinou toho, že jsme se sešli zde, ve Florencii; je jim trvalá nechť sovětského vedení hovořit o minulosti. Má své kořeny v tom, že hovořit o minulosti znamená vyvozovat důsledky, hledat